

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

איך מקיימים דיון אמיתי על הערכים המקודמים על-ידי הביטחון הלאומי?

מאת אל"מ (מיל') שי שבתאי

מבט מבס"א, מס' 2,265, 3 במרץ 2024

תקציר: הסרת איומים היא חלק מובנה של הביטחון הלאומי. לעומת זאת, קידום עקרונות ערכיים כמו – עליונות ערך חיי אדם, למשל, בעניין שחרור שבויים וחטופים; הקמת יישובים בחבלי ארץ שנויים במחלוקת; והמחיר שמוכנים לשלם עבור מאמץ להגיע לשלום - אינו חלק אורגני של הביטחון הלאומי. לכן, שילוב של ערכים כאלו באסטרטגיית הביטחון הלאומי ויישומם צריכים להתבצע על בסיס דיון עמוק והסכמה רחבה. אלו מצריכים ניתוח סדור והגיוני על ה"למה", ה"מה" ו"האיך" ובמסגרת זו התמודדות עם המתחים המובנים שהם יוצרים מול ערכים אחרים ומגבלות אסטרטגיות ואופרטיביות. זהו דיון במאפיינים שונים מההתכתשות האמונית חסרת וסרת הטעם המאפיינת את השיח הנוכחי.

הגנת המדינה מפני איומים, או במקרה של ישראל שמירה על שרידותה, הנה החלק האורגני והברור מאליו של הביטחון הלאומי. ברי כי קיומה של מדינת ישראל במזרח התיכון שנים קדימה תלוי ביכולת להכריע ואף למוטט את חמאס לאחר טבח ה-7 באוקטובר. לצד זאת, הביטחון הלאומי הוא גם דרך לקדם ערכי יסוד של מדינה, במיוחד בישראל, המבססת את קיומה על שניים כאלו: יהודית ודמוקרטית. ערכי היסוד אותם מקדם הביטחון הלאומי נקבעים על-ידי הדרג המדיני הנבחר, ומבוטאים בהנחיות – 'הדירקטיבה' – שלו למערכת הביטחון.

הדיון הציבורי עוסק בערכים שהם מעבר להגנה מפני איומים, שאותם יקדם הביטחון הלאומי. שלוש דוגמאות לדיון כזה ממלחמת חרבות-ברזל הם המאבק הציבורי להחזרת החטופים מעזה; התנועה הדוחפת להקמה מחדש של יישובים ברצועת עזה; והגורמים הקוראים לנצל את מיגור החמאס ואת מגמת קידום היחסים של ישראל באזור על מנת לקדם שלום באמצעות כינון מדינה פלסטינית.

מדובר על שלושה דיונים ערכיים: מרכזיות חיי האדם, חשיבות הנוכחות בכל ארץ ישראל וקידום חיים בשלום. הדיונים הערכיים הללו נעטפים בהיגדים ביטחוניים לכאורה: 'החזרת החטופים היא צורך ביטחוני-לאומי, משום שהיא מאשרת את מחויבות המדינה לביטחון האישי של אזרחיה'; 'רק יישובים בעזה יבטיחו את נוכחות צה"ל באופן שיקדם את ביטחון ישראל'; ו'הקמת מדינה פלסטינית היא המפתח להבטחת ביטחונה של

ישראל לאורך זמן. בפועל, היגדים אלו מבטאים אמונות של המחזיקים בהם ולא ניתוח ביטחוני עמוק ומקצועי, ואין בהם תועלת רבה להחלטה הלאומית אלו ערכים לקדם במסגרת הביטחון הלאומי. הם מבטאים ויכוח סר וחסר טעם העוטף אמונות יסוד בנימוקים ביטחוניים לא סדורים ולכן לא רלבנטיים להחלטה.

אז איך דנים על הערכים שאותם יקדם הביטחון הלאומי?

בשלב הראשון נדרש להפריד את הדיון לשלוש רמות:

א. למה? - חשוב להגדיר מה האמונה אותה מקדמים ועד כמה היא מרכזית במדרג הערכים שעל מדינת ישראל, בראי המאמין, לקדם. למשל, עליונות ערך חיי אדם על פני שיקולים אחרים היא הביטוי האמוני של התביעה לשחרור החטופים 'בכל מחיר'; החיבור בין עם ישראל לארץ ישראל השלמה או התנ"כית הוא האמונה העומדת מאחורי התביעה ליישב את כל חלקי ארץ ישראל; ואילו הרצון לקיים חיים שקטים, נוחים, מתקדמים ומערביים ולצמצם את שפיכות הדמים הוא האמונה בבסיס החתירה לשלום באמצעות הקמת מדינה פלסטינית. זו הרמה שקשה יותר לקיים עליהם דיון, משום שהיא נמצאת במרחב האמונות ולא במרחב ההחלטות הריאליות.

ב. מה? - יש להגדיר את הדרכים בהם ניתן לקדם אמונות אלו, והן יותר מאחת. למשל, עליונות ערך חיי אדם בהקשר החטופים יכולה להיות מבוטאת בעסקה, בפעולות נועזות לשחרורם במסגרת דוקטרינת אנטבה או בהסתכלות צופה פני עתיד והימנעות מעסקאות כניעה לטרור בסבב הנוכחי על מנת לבטל את ההיגיון של הצד האחר בהחזקת חטופים ושבויים. חשיבות הנוכחות בחבלי ארץ ישראל יכולה להיות מבוטאת בהקמת יישובים אך גם בהחזקה צבאית של השטח, הקמת היאחזויות נח"ל, ייעור וחקלאות או הקמת שמורות טבע. החתירה לחיים שקטים וצמצום שפיכות הדמים יכולה להתבטא בחתירה להסכמי שלום אזוריים, בהקמת מדינה פלסטינית, בהפרדה והסתגרות או בפיתוח יחסים כלכליים-אזרחיים. ברמה זו יכול להתחיל דיון מהותי על הרלבנטיות של החלופות.

ג. איך? - יש להגדיר את הדרכים המעשיות, בהן ניתן לקדם חלופות שונות של ה'מה' ואת המאפיינים שלהן. למשל, עליונות ערך חיי אדם יכולה להיות מקודמת בצורה משולבת של עסקאות מקומיות ופעולות צבאיות, שניתן להגדיר במדויק את מאפייניהן. את השליטה בחבלי ארץ ניתן לחלק בין אזורים שבהם יש ייתרון מובהק להתיישבות אזרחית לבין אזורים בהם נכון יותר לקדם אותה בדרכים אחרות. את החתירה לחיים שקטים וצמצום שפיכות דמים, שמצריכה שותפים מהצד האחר, ניתן לקדם במתווים שונים של שיתופי פעולה עימם.

הפילוח של האמונה לשלושת מאפייניה: ה"למה", ה"מה" וה"איך" היא, כאמור, השלב הראשון בתהליך. השלב המהותי יותר הנו בחינת השיקולים הרחבים והחלטה מה הם ה"מה" וה"איך" הנכונים לקדם את הערכים הללו, אם בכלל. במסגרת זו אפשר להדגיש מספר עקרונות.

ניתוח מתחים וזיקות: בין ערכים, בין הדרכים לממשם, בין הערכים לצרכי ההגנה של הביטחון הלאומי ובין הערכים להערכת המצב קיימים מתחים מובנים וזיקות, שעל מנת להתקדם להחלטה חשוב למפותם ולתעדפם בהתאם לחשיבותם. למשל, חלק מהרכיבים האפשריים של עסקת חטופים עומדים במתח מול הצורך של הביטחון הלאומי להכריע את חמאס ולמנוע ממנו ככל הניתן לשקם את כוחו ומעמדו הצבאי, הפוליטי והאזרחי. הקמת יישובים במרחב עזה עומדת במתח מול הערכת מצב ריאלית של התנגדות בינלאומית קשה למהלך ופוטנציאל לצעדי בידוד של ישראל. קידום הסכמי שלום עם הפלסטינים עומד במתח מובהק מול דרך הפעולה הביטחונית של ישראל

להגנה מפני איומי טרור. עם זאת, לא ניתן להסתפק בהיגדים חלקיים אלו, ועל מנת לאפשר החלטה נדרש מיפוי מלא של המתחים והזיקות.

הסתכלות נכוחה על הערכת המצב הריאלית: אין דרך אחרת מלבד להציג את המתחים והזיקות הללו בצורה שמתכתבת עם הערכה מקצועית וריאלית של תמונת המצב האסטרטגית והמעשית. אמירות כמו 'נוכל לסכל את המחבלים הבכירים שנשחרר לאחר השלמת העסקה'; 'העולם יסכים עם הקמת יישובים בעזה, אם נהיה מספיק נחושים'; או 'הפלסטינים יאבדו את הרצון לטרור כתוצאה מדינמיקה של שלום' לא מבטאים הערכת מצב ריאלית אלא רחשי לב של מאמינים. הם לא מקדמים דיון אמיתי אלא מהווים קווי הגנה שניים ושלישיים להתמודדות אמונית עם המתחים בין הרצונות למציאות.

לקבל החלטות אמיצות ולדבוק בהן: בחירה ערכית וביטויה במאמצי הביטחון הלאומי הנם חלק מובנה מהקיום הלאומי בכל מדינה ובישראל על אחת כמה וכמה. אם לאחר דיון מורכב ועמוק מזהים את ה"מה" וה"איך" של הערכים שניתן לקדמם במאמצים ברי תוחלת, נכון לקבל את ההחלטה ולדבוק ביישומה. גישה עמומה של 'גם וגם' או 'ללכת בלי ולהרגיש עם' אולי נוחה בדחייה של החלטות קשות, אך היא גורמת לביטחון הלאומי נזק מתמשך. אפשר להחליט לנקוט בעמימות בסוגיות מסוימות, אך על החלטה זו לייצג בחירה מודעת באופציה הזו ולא התחמקות ממנה.

זה לעולם תמהיל: קידום ערכים במסגרת הביטחון הלאומי הנעשה בצורה אחראית ולאחר בירור עמוק לעולם ייצור תמהיל של מדיניות. מעטים המקרים שבהם הבחירה הנכונה והמציאותית היא 'ללכת עד הסוף' עם קו מסוים. גם בסוגיות הנראות על פניהן כמובהקות ביותר לא 'עושים הכל': מדינת ישראל – מבחירה ריאלית – לא 'עשתה הכל' כדי ללכוד, להביא למשפט או לחסל את הפושעים הנאצים, למרות שהייתה את כל ההצדקה המוסרית והלאומית לעשות כן. החלטות בסוגיות ערכיות דוגמת שחרור החטופים, הקמת יישובים או קידום מהלכים לשלום לעולם יהיו תמהיל של מה כן מנסים להשיג ומה לא עושים בשום דרך.

לדעת לנתח מתי המציאות משתנה ומתחייב עדכון: המציאות האסטרטגית הדינמית מחייבת בחינה מחודשת של ה"מה" וה"איך" לאורך הדרך. יש מהלכים שהמדינה החליטה לא לנקוט בהם בתמונת מצב מסוימת, אך השתנות בתמונת המצב עשויה להעלות אותם מחדש על השולחן. למשל, פגיעה קשה בהנהגת חמאס בעזה – ואולי גם מחוץ לה – יכולה לאפשר לישראל להיות נדיבה יותר במשא ומתן מול גורמים בעזה על שחרור החטופים; שינוי ממשל בארצות הברית יכול לאפשר דיון מחדש על מאפייני ההתיישבות; והתבססות הנהגה חדשה ברשות הפלסטינית לאחר אבו מאזן יכולה לשנות את הערכת המצב לגבי תהליך שלום. הדיון על הדרך בה מממשים ערכי יסוד במסגרת הביטחון הלאומי הוא, על כן, דינמי.

גמישות ויכולת הכחשה: אחת הבעיות האסטרטגיות הגדולות של מדינת ישראל היא העובדה ש'הכל' נמצא באולפנים הפתוחים או בעיתון. מקבלי החלטות נדרשים לגמישות מקסימלית על מנת לקבל וליישם את ההחלטות שלהם. הדיון המיותר באולפנים 'מפשיט' כל החלטה לכאורה שמתקבלת, ומראה לעיני כל את המשמעויות האמיתיות או המדומות שלה, ופוגע בכלי חינוכי של הביטחון הלאומי, והוא יכולת הכחשה. רוב המדינות בעולם – ובדמוקרטיה זו יותר קשה – משתמשות בכלי הזה כדי לקדם את הביטחון הלאומי שלהן, ולא יכול להיות שרק במדינת ישראל הוא לא יהיה קיים בידי מקבלי החלטות רק בגלל צרכים עסקיים ואישיים של גופי תקשורת, עיתונאים ופרשנים חסרי שובע. בקידום הערכים הלאומיים יהיה תמיד – כמובן מתוך החלטה מודעת – רכיב של גמישות ויכולת הכחשה: הסכמה בשתיקה ועצימת עין.

לדעת לוותר על מימוש ערכים: ויש ערכים שיישארו בגדר רצונות בלתי ניתנים למימוש. מקבלי ההחלטות ימשיכו להחזיק בהם, אך לא יוכלו להוציא אותם לפועל. זה חלק נכון ובריא של התנהלות דמוקרטית ואסטרטגית של מדינה. ישראלים רבים – ובהם מקבלי החלטות – רצו ברמה הערכית וההיסטורית להתערב במצב בסוריה לפני עשור על מנת לעצור את הטבח של המשטר באזרחים חפים מפשע כולל במרחק של מאות ולעיתים אף עשרות מטרים מגבול ישראל. הערכת מצב ריאלית של משמעות מהלכי התערבות, סיוע והצלה כאלו גרמה לישראל לא ללכת בדרך זו למעט סיוע מקומי – אזרחי ורפואי בעיקרו - לתושבי רמת הגולן.

לסיכום, הדיון על אלו ערכים נכון לממש במסגרת הביטחון הלאומי הוא חשוב ומשמעותי לקיומה של המדינה. במקום להיגרר להתכתשות אמונית סרת וחסרת טעם נדרש לבצע אותו בצורה מקצועית ובכובד ראש בהתאם לעקרונות שפורטו.

אל"מ (מיל") שי שבתאי הוא חוקר בכיר במרכז בס"א, מומחה לביטחון לאומי, תכנון אסטרטגי ותקשורת אסטרטגית. אסטרטג בתחום הגנת הסייבר ויועץ לחברות מובילות בישראל. שי עומד לסיים את הדוקטורט שלו באוניברסיטת בר-אילן.